

Сергій Денисюк

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та культури,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: 0000-0002-2134-254X

Email: sdenchik@gmail.com

МІСІЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У ПРАЦЯХ ЮРІЯ ШЕВЕЛОВА

Анотація. У статті досліджено роль відомого українського вченого Ю. Шевельова у осмисленні місії української еміграції, яка після завершення Другої світової війни опинилась у таборах для переміщених осіб. Акцентується увага на програмових виступах Ю. Шевельова упродовж 1945-1949 рр., на які припадає діяльність Мистецького українського руху – об'єднання українських письменників на еміграції. У цьому середовищі вільно обговорювались важливі і актуальні для національного життя питання, спалахували дискусії щодо проблеми збереження ідентичності українства за межами Батьківщини.

Стверджується, що у своїх роботах Ю. Шевельов здійснив глибокий аналіз стану, у якому опинилась українська еміграція, охарактеризував цей час як етап великої перевтоми, розчарувань і випробувань. Породжені цими обставинами психологічні особливості викликали різні реакції на сьогодення, що виявились у творах письменників-емігрантів. Критик висловлював занепокоєння з приводу зростання консервативних і реставраційних настроїв серед вигнанців з України, а найбільшою загрозою для еміграції вважав втрату зв'язку з часом і провінціалізм. Місією повоєнної еміграції учений проголосив створення сучасної літератури, яка б поєднувала загальнолюдську проблематику і мала виразний національний характер. Провідною тенденцією сучасного літературного життя Ю. Шевельов вважав розбудову глибоко своєрідного, справді українського національного стилю як консолідуючого фактора літературно-мистецького життя в умовах еміграції.

Наголошується, що в особі Ю. Шевельова маємо справу не лише з особистістю, яка проголошувала програмові засади діяльності організації вигнанців з України та сприяла її результативності, а й з дослідником, чії роздуми допомагають краще збагнути феномен третьої хвилі української еміграції.

Ключові слова: місія, українознавчі дослідження, українська література, еміграція, національно-органічний стиль.

Serhiy Denysiuk

Ph.D. in philology, Associate Professor,
Department of Ukrainian language, literature and culture,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

THE MISSION OF POST-WAR UKRAINIAN EMIGRATION IN THE WORKS OF YURI SHEVELOV

Abstract. The article examines the role of the famous Ukrainian scientist Yuri Shevelov in coming to an understanding of the mission of Ukrainian emigration, which after the end of the Second World War found itself in displaced person camps. Emphasis is placed on the program performances of Yuri Shevelov during 1945-1949, which account for the activities of the Ukrainian Art Movement - the association of Ukrainian writers in exile. In this environment, important and relevant issues for national life were freely discussed, discussions were held on the problem of preserving the identity of Ukrainians outside the homeland.

It is claimed that in his works Yuri Shevelov made an in-depth analysis of the situation in which the Ukrainian emigration found itself, described this time as a stage of exhaustion, disappointments and trials. The psychological features caused by these circumstances brought on different reactions in the present time, which turned out to be: in the works of emigrant writers. The critic was concerned about the rise of conservative and restorationist sentiment among Ukrainian emigrants, and considered the loss of time and provincialism to be the greatest threat to emigration. The scientist considered the mission of post-war emigration to be the creation of modern literature that would combine common to mankind issues and have a distinct national character. Yuri Shevelov considered the creation of a deeply

original, truly Ukrainian national style as a consolidating factor of literary and artistic life in the conditions of emigration to be the leading tendency of modern literary life.

It is emphasized that in the person of Yuri Shevelov are dealing not only with a person who proclaimed the program principles of the organization of exiles from Ukraine and contributed to its effectiveness, but also with a researcher whose reflections help to better understand the phenomenon of the third wave of Ukrainian emigration.

Keywords: mission, Ukrainian studies, Ukrainian literature, emigration, national organic style.

Постановка проблеми. Діяльність діаспорних осередків та окремих учених - українознавців вже тривалий час є об'єктом дослідження науковців. Привертає особливу увагу історія третьої – найбільш масової хвилі української еміграції, яка почалася після завершення Другої світової війни. Саме тоді у невідконтрольних СРСР країнах Європи, насамперед у Німеччині, опинилась велика кількість українців, зокрема представники інтелігенції, студентської молоді, учасники націоналістичного збройного опору, які не могли співіснувати з радянським режимом. Відбувалися спроби консолідації української інтелігенції у еміграції, деякі з них стали вдалими і результативними. У післявоєнний час неоднозначні процеси проходили і в інтелектуальному житті вигнанців з України. «Дедалі помітнішою ставала інтеграція галузевих знань, зростала кількість праць синтезованого характеру, комплексних українознавчих досліджень. За умов, коли в УРСР національна наука була по суті «антиукраїнською», українознавчі осередки української діаспори поповнювалися свіжими силами за рахунок емігрантів третьої хвилі. Інтелектуали української діаспори розвивали міфи... про тотожність України й Росії, українців з росіянами й утверджували в суспільній свідомості Заходу розуміння окремішності українців, їхнього природного права на самовизначення» [5, с. 115–116]. Однією з найвідоміших постатей тогочасної української еміграції був Юрій Шевельов (Шерех), який особисто перебував у горнилі складних консолідаційних процесів і залишив велику спадщину, яка допомагає збагнути сутність і специфіку української еміграції.

Аналіз наукових публікацій. Окремі аспекти порушеної у статті проблеми розглядалися у різножанрових публікаціях сучасних дослідників [1; 2; 3; 6; 7]. Незважаючи на всю суб'єктивність, притаманну мемуарному жанрові, велику цінність зберігають для нас спогади самого Ю. Шевельова [12] і його близького соратника Г. Костюка [4]. Водночас слід вказати на відсутність окремої роботи, присвяченої комплексному осмисленню праць Ю. Шевельова, у яких би розглядався феномен післявоєнної української еміграції.

Метою статті є розкриття поглядів Ю. Шевельова на місію третьої хвилі української еміграції у контексті національного історичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у консолідації української інтелігенції у вигнанні відіграла організація, яка увійшла в історію під назвою Мистецький український рух (МУР), що проіснував у надзвичайно складних умовах

таборового життя для переміщених осіб чотири роки (1945-1949). МУРу вдалось розгорнути активну літературну, видавничу, наукову та журналістську роботу. Одним із фундаторів організації був Ю. Шевельов, який на усіх трьох з'їздах МУРу постійно обирався заступником голови, що фактично керував об'єднанням. «Близько сорока членів МУРу – письменники, критики, літературознавці, опинившись на невеликому табірному просторі у самому центрі Європи, у незвичній атмосфері свободи слова, намагалися по-своєму відповісти на питання про призначення літератури народу і для народу, понівеченого двома світовими війнами й попередніми століттями національної неволі, які завершилися трагедією, завданому йому тоталітаризмом. У цій історичній ситуації унікальна місія форпосту національної самоідентифікації, що її завжди виконувало в Україні художнє слово, вочевидь посилювалась» [9, с. 541]. У мурівському середовищі вільно обговорювались важливі та визначальні для національного життя питання, неодноразово спалахували дискусії щодо проблеми пошуку подальших шляхів існування і розвитку українства за межами рідної землі. Широкий спектр питань подальшого історичного поступу розглядався здебільшого через призму проблем національно-культурного і літературного існування. У цьому зв'язку особливе значення має програмовий виступ Ю. Шевельова на Першому з'їзді МУРу, що відбувся у грудні 1945 р. у німецькому місті Ашафенбурзі. У ньому він охарактеризував сучасний період історичного розвитку, у якому опинились вигнанці з України, як «етап великої переваги, етап великих розчарувань і випробувань, етап, коли розум може втратити віру в себе і на рятунок мусять прийти не раз іраціоналізм, віра, містика, демонізм. Це етап розколотої свідомості, розхитаної душі» [10, с. 601]. Цей психічний стан ускладнювався суто еміграційними настроями «лютої злоби й розпеченої туги й жаги помсти». Аналізуючи можливі реакції на сучасність, які проявились у творах еміграційних письменників, Ю. Шевельов називав такі: втрата душевної рівноваги; втеча у «світле царство мрій і ідилії» і, зрештою, традиційна для українського митця стоїчна боротьба з життєвими обставинами. Критик висловлює переконання, що українська література найближчим часом у своїх кращих проявах буде «несиметрична, кутаста, бриласта, зовні не впорядкована, не згармонізована, зовні хаотична, дещо іраціональна. Інакше не зможе вона виконати свою роль в діалектиці літературного процесу – зламати, розтрощити раціоналізм нокласицизму, ані виконати свою роль – відбити сучасність і психіку сучасної української людини. Тому не треба боятися

цієї хаотичності. Не в напوماдженій благопристойності, а тільки в ній визріє творчий фермент майбутньої української літератури і майбутньої української духовності» [10, с. 602–603].

У своїй доповіді Ю. Шевельов проголосив ідеал сучасної національної літератури – національної не у вузькому етнографічному значенні, а в розумінні суверенної європейської нації, «яка тому претендує на місце в Європі, що має що свого Європі сказати» [10, с. 607]. Один з керівників МУРУ проголосив місією новоствореної організації відновлення на принципово нових засадах обірваного у 30-х роках сталінськими репресіями літературного процесу та створення загально-національного, понад- регіонального та понад партійного письменства. «Від старту початку тридцятих років – вперед. Не повторювати нічого, – але продовжити по-новому. В цьому рація існування його. Об'єднання справжніх майстрів, що знають, куди йти, знають, чого хочуть, і спроможні не тільки писати й видавати літературні твори, а і рухати вперед літературний процес. Нічого не повторювати, – бо вже здобуте й завойоване в наших серцях і в наших головах – а йти від нього вперед» [10, с. 600].

Ю. Шевельов доводив, що єдиною можливістю домогтися світового визнання українського письменства стала розбудова органічної своєрідності національної літератури. Провідною тенденцією сучасного літературного процесу він вважав витворення «глибоко своєрідного, глибоко українського літературного стилю» [10, с. 601]. Критик підкреслював, що поява нового стилю обумовлена як закономірностями літературного розвитку, так і змінами, що виявились у національному характері. «Процес кристалізації органічно-національного стилю в літературі невід'ємно зв'язаний із процесом кристалізації нації і національної психіки – і залежить від цього останнього. І він зв'язаний з окремими поворотами історично-психологічного розвитку нації [10, с. 601]. Сама концепція національного-органічного стилю стала відповіддю тієї частини української інтелігенції, яка поза своїм бажанням опинилась за межами батьківщини, на тривале нищення української культури, денаціоналізацію духовності свого народу. З іншого боку, постала гостра необхідність збереження своєї ідентичності від потужних асиміляційних впливів.

Запропонована ідея національно-органічного стилю спричинила полярні думки у середовищі української еміграції, що надало нового імпульсу дискусії з цього питання. Критик був змушений уточнити і конкретизувати свою позицію у ще одному своєму програмовому виступі під назвою «В обороні великих» (1947). Згадуючи відомий заклик одного з провідних митців доби Розстріляного Відродження, неформального лідера київських неокласиків Миколи Зерова, який скеровував українську культуру на шлях освоєння джерел світової культури, Ю. Шевельов доповнив і поглибив цю тезу. «Кличем і сьогоднішнього дня повинно стати: до джерел

української національної культури... Це гасло вимагатиме не менше праці й зусиль, ніж гасло Зерова. В нього входить і учнівство, і творчість, самозаглиблення і експансія назовні. Лежачи під вишнею голічерев'я в вишиваній сорочці, до національних джерел не дійдеш. Стилізацією національного стилю не створиш. Етнографії він не дорівнює [9, с. 646]. На переконання критика, лише створивши велику українську літературу, можна завоювати «собі голос і авторитет» у світовому мистецтві. Це не означає культивування самоізоляції від інших культур, зосередження у вузькому полі обмежено-егоїстичних інтересів. «Національний стиль не етнографічно-стилізаційного типу не можна творити, не опрацювавши і не ввібравши в себе досягнення світової літератури» [9, с. 647]. Ю. Шерех відкинув закиди з боку опонентів, які звинувачували його у пропагуванні та нав'язуванні єдиного стилю, що нагадувало добре всім відому радянську практику з його обов'язковим для усіх митців соціалістичним реалізмом. «Що ж до прокламування єдиного стилю й «відтинання галузок» інших стилів, то це чисте непорозуміння або небажання розуміти. В кожну епоху існує багато стилів, і навіть якби хто хотів їх відтяти, то це б йому не вдалося. Але в кожну конкретну епоху чи період з-поміж багатьох стилів панує, задає тон один, іноді два, які і визначають цю епоху. Так, у двадцятих роках, а на еміграції і в тридцятих, панував неокласицизм і, скажемо так, «хвильовізм», хоч поруч існували інші численні стилі» [9, с. 648]. Виразною тенденцією сучасного духовно-культурного життя в еміграції, на переконання автора, став пошук такого стилю, який би був зорієнтований на українські національні джерела. Цей стиль, названий Ю. Шерехом органічно-національним, відкритий для зовнішніх впливів, але виключає сліпе копіювання чужих зразків, що лише породжує і закріплює почуття меншовартості. «Органічно-національний стиль означає український голос у загальноєвропейському концерті, означає, що українська література мусить усвідомити не тільки свій європейський характер – це вона вже зробила – мусить усвідомити, що вона має що сказати і має як сказати, саме будучи однією з європейських літератур» [9, с. 650]. На думку критика, дійсно вартісним може бути лише той твір українського митця, у якому загальнолюдська проблематика поєднується з українським підходом до неї. Цей підхід може проявлятися на усіх рівнях письменства – від особливостей світосприймання і світорозуміння до використання певних художніх засобів. «У сполученні філософської, людської глибини з українським підходом, інакше кажучи, в становленні того, що ми назвали органічно-національним стилем, лежить засновок переборення стагнації й провінційності, які вже багато років тяжать над українською літературою, коли не говорити про її верховинні поодинокі осяги» [9, с. 654].

Принциповий противник втручання партійних чинників у духовно-культурне життя та перетворення

літератури на засіб пропаганди, Ю. Шевельов намагався відгородити письменство від шкідливих впливів вузьких гурткових інтересів, які почали яскраво виявлятися у еміграційному середовищі. «Протестуємо проти декретування оптимізму, виступаємо за творчу свободу поета, протестуємо проти перетворення літератури на постачальника бойових гасел для органів пропаганди при кожній черговій компанії, виступаємо за літературу, творену цілою людиною і спрямовану на вияв і виховання цілої людини. Бо віримо і в нашу літературу, і в нашу націю. Бо наставлені оптимістично. Бо знаємо, що за розмовами про обов'язковий оптимізм ховається якраз невір'я в нашу літературу, невір'я в нашу людину, боязнь правди і широти життя, занепадництво й чорний песимізм» [9, с. 656]. Також дослідник застерігав від розповсюдженої у еміграції спокуси замінити радянську ідеологію національною. «Така механічна заміна теж несе нашій літературі смерть і розклад, теж означає внутрішню перемогу наших ворогів над нами» [9, с. 657]. Підсумовуючи, Ю. Шерех наголосив на тих засадах, на яких мусить базуватися об'єднання представників української інтелігенції за кордоном: «Рація існування МУРу саме в тому, щоб різні течії могли не тільки співіснувати, а і в атмосфері товариської взаємопошани і товариського обговорення, без директив, без приниження один одного, без висловлювання якоїсь «ідеологічної контрабанди», без оглядань на якісь позалітературні фактори – могли б вільно висловлювати погляди на літературу і боронити їх теоретично – в статтях і виступах, і практично – в художніх творах» [9, с. 658].

Найцікавішою працею Ю. Шевельова цього періоду, яка певною мірою підсумувала пошуки української еміграції упродовж чотирьох післявоєнних років, став триптих «Над озером. Баварія», написаний у серпні 1947 – березні 1948 рр. У цій роботі у шерехівській есеїстичній манері порушено низку фундаментальних для українства проблем, які і досі видаються надзвичайно актуальними.

Розглядаючи сутність еміграції, Ю. Шерех виділяє два її різновиди. У першому випадку йдеться про відхід на чужину з метою переформатування відповідно до вимог часу. Це необхідно для того, щоб «відвоювати втрачений простір» і ствердити себе в своїй добі. «Така еміграція – є благо; вона виконає місію свого народу або стане на чолі народу в виконанні ним своєї місії» [11, с. 90]. Але є також інша еміграція, яку теоретик МУРу атестує як спробу «обдурити час пересуванням у просторі», як спроба втечі. «Такі спроби виростають з нерозуміння свого часу і небажання його розуміння, з відчуття страху і розгубленості – і вони завжди кінчаються триумфом часу над дезорганізованою й розчавленою людиною» [11, с. 90–91]. Автор зупиняється на трагедії сучасної української еміграції, аналізує її причини і наслідки. «Трагедія нашої еміграції зовсім не в тому, що люди відірвані від рідного ґрунту; що їхнє завтра не певне; що їхнє таборове сьогодні злиденне й мілке. Це все

сумно, але це ще не трагедія. Трагедія починається з того, що велика, може переважна частина української еміграції не розуміє свого часу і свого місця в часі. Вона мислить категоріями минулого сторіччя, категоріями безслідно проминулого часу. Практично це означає, що вона не мислить. Віра – велика річ, але ніяка віра в еліту, в провід, в партію, в дух нації, в класову партію, в чорта чи янголів не допоможе, якщо люди не будуть розуміти, з чим вони мають справу» [11, с. 91]. На думку Ю. Шевельова, будь-яка еміграція завжди стає осередком реставраційних тенденцій і спрямувань, які практично завжди приречені на поразку. Трагедію української еміграції учений вбачав у відсутності достатньої кількості людей з аналітичним підходом до вирішення актуальних завдань, яких він називає «людьми розуму». Через це еміграція не розуміє природи свого часу і не намагається цього зробити. Але це трагедія не лише української еміграції, а й усього українства XIX – XX ст. Водночас не можна погодитись із закидами критика на адресу української літератури, яка «зберегла нам чисте сяйво найсвітліших морально-етичних традицій, але вона нічого не зрозуміла в проблемах свого часу і ніяк не ствердила українства на терезах світової історії» [11, с. 94]. Гадаємо, у цьому випадку промовляв не історик літератури, а публіцист, який навмисне загострював окремі моменти, привертаючи до них увагу сучасників.

Саме у цій роботі Ю. Шевельов піддав гострій критиці провінційність, яку він розглядав як одну з найбільших загроз національному життю. «Трагедія української еміграції, трагедія всього – за малими винятками – українства XIX – XX сторіч в їхньому безконечному провінціалізмі. Українство ввесь час – прекраснодушне і замріяне, воно ввесь час стоїть поза своєю добою» [11, с. 96]. Лейтмотивом через всю працю проходить відома фраза Ю. Шевельова «Картагена нашої провінційності мусить бути зруйнована». Він розглядає провінційність як психологічний комплекс, який виявляється у поведінці людини, виборі нею свого шляху у житті. «Провінція – все те, що не думає, що воно столиця світу. Провінція – все те, що не стверджує себе столицею світу. Провінція – не географія, а психологія. Не теорія, а душа» [11, с. 116]. Принципова боротьба з провінціалізмом залишилась пріоритетом діяльності Ю. Шевельова упродовж усього його творчого життя. У 1991 році, згадуючи про діяльність післявоєнної еміграції у Європі, він наголосив на унікальній можливості творити «другу Україну», якою частково встигли скористатись його однодумці з МУРу, котрі прагнули створити «концепцію України в нашій добі».

Висновки. Отже, можемо стверджувати, що Ю. Шевельов як один із творців і теоретиків організації українських письменників у вигнанні під назвою Мистецький український рух, у своїх роботах вказував на неоднозначні процеси, які відбувались у середовищі післявоєнної еміграції. Критик був

занепокоєний зростанням консервативних і реставраційних настроїв серед вигнанців з України, а найбільшою загрозою для еміграції вважав втрату зв'язку з часом і провінціалізм. Ю. Шевельов запропонував власний модернізаційний проєкт, сутність якого полягала у творенні сучасної самобутньої української літератури, яка посіла б вагомe місце у світовому культурному просторі.

1. Басілія Х. До історії Мистецького Українського Руху. *Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки: Філологічні науки.* 2001. Т. 19. С. 51–55.

2. Грабович Г. У пошуках великої літератури. *До історії української літератури (Дослідження, есеї, полеміка).* К.: Критика, 2003. С. 535–574.

3. Дзюба І. Юрій Шерех – літературознавець і культуролог. *Вибрані праці: у 2 кн.* К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. Кн. 2. С. 5–32.

4. Костюк Г. Зустрічі і прощання. *Спогади у двох книгах.* К.: Смолоскип, 2008. Кн. 2. 512 с.

5. Краснодемська І. Українознавчі студії діаспори (XX ст.). К.: ННДІУ, 2011. 368 с.

6. Лисенко-Ковальова Н. Юрій Шевельов (Шерех) в МУРі (Мистецький Український Рух). *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки.* 2004. №3. С. 193–201.

7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. К.: Либідь, 1997. 360 с.

8. Пискун В., Ціпко А., Шептицька Т. Юрій Шевельов: виклик часу і відповідь науковця: Монографія. К.: «МП Леся», 2010. 174 с.

9. Українська літературна критика XX ст.: Антологія у двох томах. К.: Наукова думка, 2015. Т. 1. 720 с.

10. Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. Кн. 2. 1151 с.

11. Шевельов Ю. З історії незакінченої війни. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 471 с.

12. Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги). *Спогади.* Харків–Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль». Видавництво М. П. Коць, 2001. Т. 2. 304 с.

References

1. Basiliya X. (2001). *Do istoriyi Mysteczkogo Ukrainського Ruhu* [On the history of the Ukrainian Art Movement]. *Nacionalnyj universytet «Kyievo-Mohylyanska akademiya». Naukovi zapysky: Filologichni nauky*, vol.19, pp. 51–55. (in Ukrainian).

2. Grabovych G. (2003). *V poshukah velykoyi literatury* [In search of great literature]. *Do istoriyi ukrainskoyi literatury (Doslidzhennya, eseyi, polemika)* [Before history of Ukrainian literature (research, esei, polemic)]. Kyiv: Krytyka, pp. 535–574. (in Ukrainian).

3. Dzjuba I. (2008). *Yuriy Scherekh – literaturoznavets i kulturoloh* [Yuri Sherekh – literary scholar and culturologist] *Shevelov Y. Vybrani pratsi* [Chosen works]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylyanska akademiya». Book 2, pp. 5–32. (in Ukrainian).

4. Kostyuk G. (2008). *Zustrichi i proshhannya. Spogady u dvoh knyгах* [Meeting and farewell. Memories in the two books]. Kyiv: Smoloskyp. 512 p. (in Ukrainian).

5. Krasnodemska I. (2011). *Ukrainoznavchi studii diaspory (XX st.)* [Ukrainian studies of diaspora (20th century)]. Kyiv: NNDIU. 368 p. (in Ukrainian).

6. Lysenko-Rovaljova N. (2004). *Yuriy Shevelov(Sherekh) v MURi (Mysteczkij Ukrainський Ruh)* [Yuri Shevelov (Sherekh) in the UAM (Ukrainian artistic movement)]. *Visnyk Luganskogo nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Filologichni nauky*, no. 3, pp.193–201. (in Ukrainian).

7. Pavlychko S. (1997). *Dyskurs modernizmu v ukrainskij literatury* [The discourse of modernism in the Ukrainian literature]. Kyiv: Lybid. 360 p. (in Ukrainian).

8. Piskun V., Tsipko A., Sheptytska T. (2010). *Yuriy Shevelov: vyklyk chasu i vidpovid naukovtsya* [Yuri Shevelov – challenge of time and response of scientist]. Kyiv: Lesya ltd. 174 p. (in Ukrainian).

9. *Ukrainska literaturna krytyka XX stolittya:Antologiya v dvoh tomah* [Ukrainian literature critics of the twenties century:anthology in the two books]. Kyiv: Naukova dumka. Book 2. 720 p. (in Ukrainian).

10. Shevelov Y. (2008). *Vybrani praci u 2 knyгах* [Chosen works in 2 books]. Kyiv:Vyd. dim«Kyievo-Mohylyanska akademiya». Book 2. 1151 pp. (in Ukrainian).

11. Shevelov Y. (2009). *Z istorii nezakinchenoi vijny* [From the history of the unfinished war]. Kyiv: Vyd.Dim «Kyievo-Mohylyanska akademiya». 471p. (in Ukrainian).

12. Shevelov Y. (2001). *Ya – mene – meni... (i dovkruihy) Spohady* [I – me...(around) Memories]. Kharkiv-New York: Vydannya chasopysu «Berezil». Vydavnyctvo M.P.Kocz. Book 2. 304p. (in Ukrainian).